

РОЗДІЛ V. ПРОБЛЕМИ БОРОТЬБИ ЗІ ЗЛОЧИННІСТЮ ТА ПРАВООХОРОННА ДІЯЛЬНІСТЬ

DOI 10.32782/2786-9156.109.1.156-173

УДК 343.14:343.541]:341.322.5

Бурак М. В., кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник науково-дослідної лабораторії з проблем протидії злочинності навчально-наукового інституту поліцейської діяльності Національної академії внутрішніх справ (м. Київ, Україна)

e-mail: burakmaria98@gmail.com

ORCID iD: <https://orcid.org/0000-0002-1099-2096>

ОБСТАВИНИ, ЯКІ ПІДЛЯГАЮТЬ ДОКАЗУВАННЮ ПІД ЧАС РОЗСЛІДУВАННЯ СЕКСУАЛЬНОГО НАСИЛЬСТВА, ПОВ'ЯЗАНОГО ІЗ ЗБРОЙНИМ КОНФЛІКТОМ

У статті виокремлено обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом.

Обґрунтовано позицію, що для кримінально-правової кваліфікації сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом як воєнного злочину (ст. 438 КК України) потрібно щонайменше довести: порушення конкретної норми міжнародного гуманітарного права; існування збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру; вчинення діяння в контексті збройного конфлікту та у зв'язку з ним; усвідомлення виконавцем фактичних обставин, які свідчили про існування збройного конфлікту; об'єктом посягання є особи (їхні права або власність) чи об'єкти, що перебувають під захистом міжнародного гуманітарного права тощо.

Звернуто увагу на проблеми доказування під час розслідування сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом, в умовах воєнного стану.

Вкотре наголошено, що сексуальне насильство, пов'язане із збройним конфліктом, є порушенням норм міжнародного права прав людини, міжнародного гуманітарного права та міжнародного кримінального права. Запобігання такому насильству та притягнення до міжнародної кримінальної відповідальності військовослужбовців збройних сил російської федерації разом з російським політичним та військовим керівництвом є спільним обов'язком всіх держав відповідно до їхніх зобов'язань у сфері прав людини. Констатовано, що ратифікація Римського статуту є єдиним способом включення його до системи джерел кримінального процесуального законодавства з метою утвердження верховенства права, забезпечення належної комунікації між Україною та Міжнародним кримінальним судом і сприяння притягненню до відповідальності за злочини за міжнародним правом (міжнародні злочини), вчинені під час збройної агресії російської федерації проти України.

Наукова стаття стане у нагоді органам сектору безпеки й оборони, науковцям, науково-педагогічним працівникам, здобувачам вищої освіти юридичних вишів, а також усім, хто досліджує питання порушення норм міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права та міжнародного права прав людини.

Ключові слова: воєнні злочини, доказування, збройна агресія, звалтування, міжнародні злочини, російські військові, російська федерація.

Постановка проблеми. Вчинення російською федерацією (далі – рф, росія) міжнародних злочинів на території України стало практикою та ціленаправленою тактикою російського політичного та військового керівництва. Ставлячи під сумнів саме існування Української держави, заперечуючи її суверенітет, незалежність та територіальну цілісність, в межах її міжнародно визнаних кордо-

нів, росія порушила основоположні принципи Статуту Організації Об'єднаних Націй (далі – ООН) та знехтувала засадами всієї системи міжнародної безпеки, нормами міжнародного гуманітарного права, міжнародного кримінального права, міжнародного права прав людини на всіх українських територіях, які знаходились та продовжують знаходитись сьогодні під контролем російських окупантів [1, с. 18; 2].

Повномасштабне вторгнення росії на територію України не тільки показало міць Збройних Сил України, а й проявило справжнє обличчя «другої армії світу». Армія вбивць, мародерів, гвалтівників і катів, яка принесла смерті, руйнування, поранення, каліцтва... І масштабне сексуальне насильство різних форм і способів.

Починаючи з 24 лютого 2022 року, масштаби цих злочинів і навантаження на правохоронну систему є безпрецедентними в історії України. Першочерговим завданням органів досудового розслідування є виявлення і проведення ефективного розслідування злочинів, вчинених російськими військовими на території України, результати якого стануть підставою для кримінального переслідування, незалежно від того, де ховаються російські воєнні злочинці. Для кваліфікації даного діяння як воєнного злочину необхідно встановити виділені в доктрині контекстуальні елементи, які розглядаються в контексті складу злочину при тлумаченні ст. 438 Кримінального кодексу України «Воєнні злочини» (далі – КК України).

Додатковим свідченням актуальності в аспекті обраної тематики є те, що для України важливо не лише документувати такі злочини, а й надавати правову та психологічну підтримку постраждалим: Власне тому, 18 червня 2025 року набирає чинності Закон України № 4067-IX «Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій» [3].

Аналіз останніх джерел і публікацій. Усі аспекти кримінального провадження щодо воєнних злочинів є надзвичайно актуальними та затребуваними на сьогодні, оскільки окреслене питання має велике значення на законодавчому, науковому та практичному рівнях.

Науковою основою статті стали праці українських науковців, Р. А. Авраменка, А. В. Андрушка, А. А. Вознюка, І. В. Гловюк, О. О. Дудорова, О. М. Дуфенюк, І. В. Жук, О. В. Капліної, О. О. Кравчука, Ю. А. Комісарчук, М. І. Пашковського, Р. Л. Степанюка, О. В. Таран, Т. Г. Фоміної, М. І. Хавронюка, О. В. Харитонові, Ю. М. Чорноус, В. М. Шевчука, В. Ю. Шепітька, М. В. Шепітька, О. Г. Яновської та багатьох інших. Між тим, вивчення заявлених питань залишається актуальним, особливо з огляду на те, що більшість наукових досліджень проводилися в кримінально-правовому аспекті, а специфіка документування та розслідування досліджуваних злочинів не часто була предметом наукових досліджень.

Більше того, Верховна Рада України (далі – ВРУ) прийняла на засіданні 21 серпня 2024 року Закон України про ратифікацію Римського статуту Міжнародного кримінального суду (далі – РС МКС) та поправки до нього. 9 жовтня 2024 року ВРУ прийняла імплементаційний закон, який вносить зміни до КК України в рамках ратифікації РС МКС. Президент України підписав цей Закон 22 жовтня 2024 року, а 25 жовтня ратифікаційну грамоту було депоновано до ООН. 1 січня 2025 року Україна стала 125-ю державою-учасницею РС МКС та отримала такі ж права, як інші держави, тобто стала повноцінним членом цього Суду [4].

Формування цілей. Метою представленого дослідження є виокремлення обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом та надання відповідних рекомендацій щодо удо-

сконалення процедури документування та розслідування сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом.

Виклад основного матеріалу. Починаючи з лютого 2022 року Управління Верховного комісара ООН з прав людини (далі – УВКПЛ) задокументувало 370 випадків (станом на грудень 2024 року) (щодо 252 чоловіків, 106 жінок, 10 дівчат та 2 хлопчиків) сексуального насильства, вчиненого військовослужбовцями російської армії, працівниками правоохоронних органів і пенітенціарної служби. Із загальної кількості випадків 306 сталися під час ув'язнення, у тому числі 88 – з цивільними особами, 209 – з військовополоненими та 9 – із затриманим медичним персоналом. 246 чоловіків, 1 неповнолітній та 59 жінок зазнали сексуального насильства під час перебування під вартою. Ще 62 випадки сексуального насильства сталися з цивільними особами у житлових районах, більшість з яких були жінками та дівчатами (45 жінок, 10 дівчаток, 6 чоловіків і 1 хлопчик). Крім того, 2 випадки сексуального насильства щодо жінок були зафіксовані під час так званого «процесу фільтрації» [5].

Так, в листопаді 2024 року очільниця спеціалізованого управління з переслідування злочинів насильства на сексуальному ґрунті, пов'язаного з конфліктом, Офісу Генерального прокурора Анна Сосонська повідомила, що «...станом на початок листопада у нас 59 військовослужбовців рф у статусі підозрюваних. Щодо ще 36 осіб слідство завершено, очікуються суди. Ще п'ятьом оголошено вирок в українських судах: від 10 до 12 років позбавлення волі» [6].

Власне аналіз практики розслідування сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом (далі – СНПК) свідчить, що діяльність слідчих органів та оперативних підрозділів, спрямована на його виявлення та документування, значно ускладнюється в умовах ведення бойових дій. Водночас відомо, що докази є основою будь-якого процесу, а ефективність розгляду кримінального провадження в суді та швидкість досягнення правосуддя напряму залежать від якості та повноти доказової бази, зібраної під час досудового розслідування. За відсутності спеціально розробленої методологічної бази система органів досудового розслідування стикається з новими викликами, пов'язаними з необхідністю швидкого, всебічного та якісного документування та збору доказів масштабних злочинних діянь проти міжнародного гуманітарного права (далі – МГП) (більшість з яких розслідуються вперше). Рівень підготовки слідчих, прокурорів та інших представників національної правоохоронної системи у сфері МГП, зокрема щодо ідентифікації воєнних злочинів та криміналістичного забезпечення їх розслідування, є недостатнім. У зв'язку з цим правоохоронці змушені вчитися діяти в нових ситуаціях і негайно адаптуватися до нових викликів [7].

О. О. Кравчук та М. С. Бондаренко звертають увагу на особливості формування доказів під час розслідування воєнних злочинів. Практики наголошують на необхідності у таких випадках фіксувати докази не лише у національному судочинстві, а й з метою їх можливого майбутнього використання у міжнародних судових органах. Звичайно, не всі докази, зібрані слідчими, будуть використані в міжнародних судах, але автори стверджують, що це потрібно враховувати авторам [8].

А. В. Шульженко вважає, що основною проблемою у доказуванні СНПК є великий часовий розрив між подією та деокупацією території, де відбувся злочин. Для імунологічних тестів, тестів ДНК-профілювання, зразків на групову приналежність та ідентифікацію біологічний матеріал зникає і стає непридатним для використання. У деяких випадках все більшого значення в таких випадках набуває психологічне тестування, оскільки згвалтування може не залишити жодних слідів, а свідком може бути лише сама жертва [9].

Грунтовний аналіз особливостей розслідування воєнних злочинів на національному рівні здійснила І. В. Гловюк. Зокрема, складнощі підслідності через комплексний характер ст. 438 КК України, відображення контекстуальних елементів у процесуальних документах, особливості доказування через наявність контекстуальних елементів, необхідність збереження державної таємниці, складнощі документування через безпекові фактори, спеціалізацію підрозділів, що розслідують воєнні злочини, міжнародні протоколи щодо розслідування воєнних злочинів, а також особливості підслідності воєнних злочинів. Було відзначено врахування найкращих практик (протокол Берклі, кодекс Мурад 50, Міжнародний протокол із документування та розслідування сексуального насильства в конфлікті 51, Стамбульський протокол 52 тощо); численні недержавні суб'єкти, залучені до документування; необхідність забезпечення допустимості зібраних даних у кримінальному провадженні; суб'єкти, з якими здійснюється взаємодія при розслідуванні воєнних злочинів; широке використання OSINT; оцифрування зібраних фактичних даних та збереження доказів; різнотлумачення оцінних категорій, передбачених ст. 615 КПК України (Особливий режим кримінального провадження в умовах воєнного стану), для відступу від загального порядку кримінального провадження [10].

Таким чином, встановлення контекстуальних елементів є необхідною і важливою частиною процесу доказування СНПК, і в той же час іноді викликає значні труднощі на практиці, зокрема, через відсутність чітко встановленої методологічної бази або досвіду документування таких проваджень.

З огляду на зазначене вище для кримінально-правової кваліфікації діяння за ст. 438 КК України потрібно щонайменше довести (візуалізовані загальні елементи та обставини, які підлягають доказуванню у справах, пов'язаних із воєнними злочинами):

- 1) діяння є порушенням конкретної норми МГП;
- 2) порушена норма міститься в міжнародному договорі, згода на обов'язковість якого надана ВРУ, який був чинним для України на момент вчинення діяння;
- 3) порушення є серйозним (тобто воно є грубим порушенням (grave breaches), як це визначено у Женевській Конвенції (далі – ЖК) та Додатковому Протоколі (далі – ДП), або порушенням норми МГП, що захищає важливі цінності, і порушення повинно мати серйозні наслідки для жертви (serious violations)). Перелік деяких серйозних порушень МГП та складів відповідних воєнних злочинів доступний у додатку 1 Переліку серйозних порушень МГП та складів відповідних воєнних злочинів за РС МКС;
- 4) існування збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру;
- 5) вчинення діяння в контексті збройного конфлікту та у зв'язку з ним;
- 6) усвідомлення виконавцем фактичних обставин, які свідчили про існування збройного конфлікту;
- 7) об'єктом посягання є особи (їхні права або власність) чи об'єкти, що перебувають під захистом МГП;
- 8) усвідомлення виконавцем, що вказані особи або об'єкти посягання перебувають під захистом МГП;
- 9) інші специфічні обставини, що характеризують відповідне порушення МГП [11; 12, с. 21–22].

Науковці зазначають, що предмет доказування СНПК є, по суті, двоелементним [13, с. 127]:

- 1) перший елемент є загальним і включає у себе обставини, передбачені ст. 91 КПК України, проміжні та допоміжні факти, залежно від процесуальної ситуації та специфіки кримінального провадження;

2) другим елементом є контекстуальним (спеціальним), який зумовлює специфіку складу злочину по усіх його складових:

– об'єкт злочину – правила ведення війни, встановлені міжнародними договорами, та потерпілий – особа (особи), яка перебувала під захистом однієї або кількох ЖК 1949 року;

– об'єктивна сторона злочину – дія мала місце в контексті збройного конфлікту міжнародного або неміжнародного характеру та була пов'язана з ним;

– суб'єкт злочину – особа винного;

– суб'єктивна сторона злочину – виконавець усвідомлював фактичні обставини, які встановлювали існування збройного конфлікту. Тобто сутність контекстуального елемента: докази мають встановлювати існування міжнародного збройного конфлікту або існування неміжнародного збройного конфлікту; та діяння мало місце у контексті збройного конфлікту і було пов'язане з ним [13, с. 127–128].

Зазначимо, що ці елементи мають прямий та зворотній взаємозв'язок, зважаючи на залежність ідентифікації контекстуальних елементів від загальних обставин вчиненого діяння та специфіку оцінки об'єктивної сторони в умовах збройного конфлікту.

Розглянемо контекстуальні елементи та обставини, які підлягають доказуванню під час розслідування СНПК:

1) Правила ведення війни, встановлені міжнародними договорами.

В контексті російсько-української війни особливу увагу варто звернути на положення МГП, які порушують військовослужбовці РФ, вчиняючи СНПК, щодо українців та українок та яке це значення може мати при передачі матеріалів до МКС.

Також СНПК, заборонене згідно з міжнародним кримінальним правом (далі – МКП), яке регулює кримінальну відповідальність осіб за найтяжчі міжнародні злочини. Саме завдяки судовій практиці Міжнародного кримінального трибуналу щодо колишньої Югославії (МКТЮ) та Міжнародного кримінального трибуналу щодо Руанди (МКТР) формувався правовий базис щодо СНПК МКП, зокрема, згвалтування вперше переслідувалося як військовий злочин, злочин проти людяності та акт геноциду. З появою постійно діючого МКС, що функціонує на основі РС, питання СНПК, отримали подальший розвиток [14].

З огляду на сказане, правоохоронні органи часто обмежені «базовими» документами МГП, які передбачають засади щодо поводження з цивільним населенням. Між тим, важливим є також зазначення у повідомленнях про підозру і норм інших міжнародних договорів (зокрема РС, Конвенції ООН проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання), які саме порушили військовослужбовці РФ, вчиняючи ту чи іншу форму СНПК, що значно посилить позиції України у справах, що розглядатимуться в МКС. Позитивні зрушення вже спостерігаються у повідомленнях про підозру, що здійснені у 2023 році, в яких згадуються, у тому числі й порушення ст. 147 ЖК IV, ст. 75 ДП I.

Заборону на вчинення СНПК закріплено в:

– статті 14 Конвенції про поводження з військовополоненими від 12.08.1949;

– статті 27 Конвенції про захист цивільного населення під час війни від 12.08.1949 (особи, що перебувають під захистом, мають право за будь-яких обставин на особисту повагу, повагу до своєї честі, права на сім'ю, їхніх релігійних переконань та обрядів, звичок та звичаїв. До них завжди слід ставитися гуманно й захищати їх, зокрема, від будь-якого акту насильства чи залякування, від образ та цікавості натовпу) [15];

– статтях 75–77 ДП до ЖК від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I) від 08.06.1977 (щодо збройного конфлікту міжнародного характеру) [16];

Відповідно до ч. 2 ст. 75 ДП до ЖК від 12.08.1949, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 08.06.1977, заборонені й будуть залишатися забороненими в будь-який час і в будь-якому місці такі дії, незалежно від того, чиняться вони представниками цивільних чи воєнних органів:

а) насильство над життям, здоров'ям і фізичним та психічним станом осіб, зокрема:

а.1) вбивство;

б) знущання над людською гідністю, зокрема, принижуюче й образливе поведіння, примус до проституції чи непристойне посягання в будь-якій його формі;

е) погрози вчинити будь-яку з вищезазначених дій.

Частиною 1 ст. 76 Протоколу I, передбачено, що жінки користуються особливою повагою і їм забезпечується захист, зокрема, від згвалтування, примусу до проституції і будь-яких інших форм непристойних посягань.

Також, ч. 1 ст. 86 Протоколу I, передбачено, що Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні перепиняти серйозні порушення та вживати необхідних заходів щодо перепинення всіх інших порушень Конвенцій або цього Протоколу, які є результатом неприйняття заходів, що мають бути прийняті [16].

Відповідно до ч.ч. 1, 2 ст. 87 Протоколу I, Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати від воєнних командирів, оскільки це стосується осіб, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, та інших підлеглих їм осіб, щоб вони не допускали порушень Конвенцій і цього Протоколу і, в разі потреби, перепиняли ці порушення та повідомляли про це компетентні власті. З метою запобігання порушенням і перепинення їх Високі Договірні Сторони і сторони, що перебувають у конфлікті, повинні вимагати, щоб особи, які входять до складу підлеглих їм збройних сил, були обізнані з обов'язками, що покладаються на них Конвенціями і цим Протоколом) [16].

2) Потерпілий – особа (особи), перебувала під захистом однієї або кількох ЖК 1949 року. На цьому етапі доказуванню підлягають наступні обставини: обставини, що вказують на наявність у потерпілого статусу особи, що перебуває під захистом ЖК (IV), тобто статусу цивільної особи (ст. 50 ДП I):

а) особа потерпілого;

б) громадянство;

в) належність до збройних формувань (чи є комбатантом);

г) перебування потерпілих у зв'язку з міжнародним збройним конфліктом під владою збройних формувань рф.

Зокрема, джерелами інформації для доказування даної обставини можуть бути: інформація від потерпілого і свідків, що потерпілий не був комбатантом, перебував під владою противника (наприклад, окупаючої держави); документи, що посвідчують особу потерпілого, його громадянство, національність; документи, що підтверджують місце та період проживання, роботи; відомості щодо зайняття громадською, політичною діяльністю, релігійних переконань, поглядів тощо; документи щодо відношення потерпілого до Сил оборони (Збройні Сили України, а також інші утворені відповідно до законів України військові формування, правоохоронні та розвідувальні органи, органи спеціального призначення з правоохоронними функціями, на які Конституцією та законами України покладено функції із забезпечення оборони держави). Такими документами можуть бути: військовий квиток, довідкова інформація від ЗСУ тощо.

Міжнародний кримінальний суд у своєму рішенні у справі «Прокурор проти Боско Нтаганда» (The Prosecutor v. Bosco Ntaganda no. – ICC-01/04-02/06) зауважив, що потерпілі можуть бути прямими й непрямими [17].

До прямих потерпілих належать: потерпілі від нападів (в тому числі від вбивств, замахів на вбивство, жінки та чоловіки, які зазнали сексуального насильства, потерпілі від переслідувань, примусово переміщені особи), діти-солдати, а також діти, які народилися внаслідок звалтування та сексуального насильства, сексуального рабства.

До непрямих потерпілих належать: члени сімей прямих потерпілих, зокрема ті, які мали особистісний тісний зв'язок з прямим потерпілим, що може включати: неodrжені пари, діти, які народжені поза шлюбом. Крім того, до непрямих потерпілих належать ті, хто були свідками злочинів, які вчинялися стосовно прямих потерпілих [13, с. 128].

Зауважимо, що потерпілими від сексуального насильства на тимчасово окупованій території України здебільшого є жінки та неповнолітні дівчата.

Як слушно відмічає А. Ф. Волобуєв, проблемним залишається питання виявлення сексуального насильства щодо мирних жінок, які перебувають на тимчасово окупованих росією територіях. Об'єктивно встановлення названих фактів і їхнє подальше розслідування ускладнено тим, що потерпілі не мають змоги звернутися до правоохоронних органів. Крім того, суб'єктивно багато постраждалих жінок не бажають повідомляти правоохоронні органи про вчинення щодо них сексуального насильства. Тому наразі відомості про ці злочини майже в усіх випадках внесені до Єдиного реєстру досудових розслідувань за результатами моніторингу інтернет-ресурсів, медіа, повідомлень від третіх осіб тощо [18, с. 41–43].

Разом з тим, дуже мало жертв звертаються до правоохоронних органів. Злочини, вчинені російськими військовими, часто розкриваються шляхом прослуховування телефонних розмов. Так, правозахисниця Лариса Денисенко зазначає, що всі ці повідомлення мають бути ретельно вивчені правоохоронними органами. У цих бесідах окупанти розповідають своїм товаришам та родичам про свої страшні «успіхи» в Україні: довго розповідають про насильство над жінками та дітьми, жартують над своїми діями.

Відповідно формування доказової бази та переслідування таких злочинів у судах є одним із найбільших викликів. Потерпілі від злочинів СНПК, часто відмовляються звертатися до правоохоронних органів. Мало хто готовий про це розповідати, адже вони пережили тяжку психологічну травму. Ще одна причина мовчання – страх перед осудом з боку громади та родичів. До того ж, хтось боїться повернення окупантів, або хвилюється за безпеку рідних, які перебувають на окупованих територіях.

Ще однією проблемою при доказуванні СНПК є те, що постраждалі виїжджають за межі України, що спричиняє затягування слідчих (розшукових) чи інших процесуальних дій.

Важливо також наголосити, що на даному етапі доказуванню також підлягають обставини, які обтяжують покарання, що вказують на належність потерпілого до вразливих груп населення (особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, які перебувають в безпорадному стані, або особи, які страждають на психічний розлад, зокрема на недоумство, мають вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини, жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п. п. 6, 7 ч. 1 ст. 67 КК України) [12, с. 24].

3) Наступною обставиною, яка підлягає доказуванню є те, що діяння було вчинене в контексті міжнародного збройного конфлікту і було пов'язане з ним. Тобто доказуванню підлягають обставини, що вказують на вчинення діяння в період існування міжнародного збройного конфлікту чи безпосередньо після нього. Так, 19 лютого 2014 року розпочалася збройна агресія росії проти України (Закон України

від 15.04.2014 №1207-VII). 24 лютого 2022 року розпочалося повномасштабне застосування рф військової сили проти України, у зв'язку з чим введено військовий стан в Україні Указом Президента України «Про введення воєнного стану в Україні», затвердженим Законом України від 24.02.2022 № 2102-IX [19].

Відповідно до п. 7 ч. 1 ст. 1 Закону України «Про національну безпеку України», збройним конфліктом є збройне зіткнення між державами (міжнародний збройний конфлікт, збройний конфлікт на державному кордоні) або між ворогуючими сторонами в межах території однієї держави, як правило, за підтримки ззовні (внутрішній збройний конфлікт) [20]. Таким чином, потрібно довести зв'язок вчиненого діяння із будь-яким видом збройного конфлікту. В цьому випадку слід враховувати «Обґрунтування правової позиції щодо існування міжнародного збройного конфлікту, викликаного збройною агресією рф проти України (загального контекстуального елемента для всіх злочинів за ст. 438 КК України)» (див. Додаток 13 Стандартів розслідування воєнних злочинів. Загальна частина, 2023) [19].

При доказуванні факту міжнародного збройного конфлікту, джерелом отримання інформації можуть бути: публікації в мережі «Інтернет», що міжнародний збройний конфлікт дійсно відбувається, повідомлення у медіа, виступи офіційних осіб тощо.

Засобами доказування, у свою чергу, є: протоколи огляду сайтів рф з нормативними документами щодо підготовки та початку військового вторгнення; протоколи огляду публікацій в мережі «Інтернет» щодо збройного конфлікту).

Також прикладом важливості доказової бази може слугувати справа України проти рф перед Міжнародним Судом ООН (п. 75 постанови МС ООН від 19.04.2017 р.). Суд вказав, що Україна надала перелік подій, таких як напад на мирних демонстрантів у Харкові, бомбардування Маріуполя, напади у Волновасі та Краматорську, і катастрофу малайзійського літака (рейс МН17), які призвели до великої кількості смертей та поранень серед цивільного населення [21].

4) Обставини, що вказують на функціональний зв'язок суспільно небезпечного діяння з міжнародним збройним конфліктом, а саме, що діяння було вчинене під час окупації конкретного населеного пункту збройними формуваннями під командуванням рф і стосувалося цивільних осіб (цивільного населення), які не належать до громадян рф: а) момент встановлення та характер контролю над населеним пунктом збройними формуваннями під командуванням рф; б) момент закінчення контролю над населеним пунктом збройними формуваннями під командуванням рф (звільнення Силами оборони України).

Джерелами отримання інформації, на нашу думку, слугують:

– інформація отримана від потерпілого і свідків щодо обставин зайняття, утримання населеного пункту російськими військовими, його звільнення з-під окупації. Відповідно засобами доказування є: протоколи допиту свідків (потерпілих) щодо бойових дій, зайняття території в період вчинення злочину);

– публікації в мережі «Інтернет» щодо контролю території стороною конфлікту в період вчинення злочину, повідомлення у медіа, виступи офіційних осіб, дописи в соцмережах тощо. Засобами доказування є: протоколи огляду відео з мережі «Інтернет» щодо захоплення територій на час вчинення злочину, бойових дій, обстрілів на них);

– супутникова зйомка. Засобами доказування є: запити до відповідних органів, наприклад, до Державного космічного агентства України;

– інформація з камер відеоспостереження, мобільних телефонів очевидців (відеозаписи). В цьому випадку засобами доказування можуть бути: запити до власників (балансоутримувачів) камер; тимчасовий доступ до відеозаписів; протоколи огляду

телефонів, що підтверджують перебування військових росії на час вчинення злочину на відповідній території;

– довідкова інформація від Збройних Сил України. Засобами доказування є: запит до Міністерства оборони України, Генерального штабу Збройних Сил України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України;

– контемпоральне листування в мобільних телефонах очевидців. Засобами доказування є: протоколи огляду інформації в соціальних мережах, групах

– документи та інші речі військових рф, віднайдені в населеному пункті. Засобами доказування є: протоколи огляду телефонів, що підтверджують перебування військових рф на час вчинення злочину на відповідній території.) [12, с. 28; 19].

5) Важливим елементом доказування СНПК, є доказування обставин вчинення злочину, а саме: обстановка вчинення СНПК, спосіб вчинення та наслідки СНПК, форма вини, мотив злочину.

Так, обстановка вчинення СНПК характеризується тим, що злочини вчиняються на тимчасово окупованій території, на якій відсутні органи влади, зокрема й правоохоронні органи, постраждалої від агресії країни. У результаті в соціальному середовищі формується атмосфера беззаконня, безвиході, що зазвичай породжує серед людей почуття страху та покори перед озброєними окупантами-насилъниками. Іноді їхнє всевладдя спричиняє формування серед населення стокгольмського синдрому. Тобто психологічного несвідомого захисного стану, що характеризується толерантністю жертви до кривдника. У процесі застосування насилъства жертви починають співчувати своїм насилъникам, виправдовувати їхні дії, поводячись за принципом: «це не він, це обставини змусили його так діяти». Така поведінка вважається нормальною реакцією людей на сильну психотравмувальну подію, а не психічним розладом, що може впливати на формування специфічної атмосфери кримінального провадження [12, с. 29–30].

Щодо способів сексуального насилъства є такі дії насилъника, що підлягають доказуванню, на наше переконання, ними є: здійснення акту сексуального характеру або проникнення (вагінальне, анальне, оральне) в тіло іншої особи з використанням геніталій або будь-якого іншого предмета; дії насилъника із запобігання можливому опору, його подолання чи отримання формальної згоди до здійснення акту сексуального характеру. Як було встановлено після деокупації територій, російські військові у спеціально обраних приміщеннях вчиняли сексуальне насилъство. Зокрема, слідчі виявили в Херсоні чотири великі слідчі ізолятори, де практикувалося звалтування палицями та удари електричним струмом по геніталіях. Багато свідків з різних місць розповідають про схожі методи тортур, тому є підстави вважати, що за всім цим стоїть російське керівництво, солдати роблять це за наказом. Іноземні розслідувані, які вважають, що росія використовує звалтування як військову стратегію в Україні, дійшли такого ж висновку [18, с. 42].

Варто сказати, що СНПК завжди супроводжується настанням фізичних, психологічних, психічних та соціальних наслідків.

Так, фізичні наслідки СНПК можуть проявлятися в травмах, особливо в області таза, геніталій, анальних та оральних, які іноді призводять до смерті, хворобах, інфекціях, що передаються статевим шляхом, інвалідності, сексуальній дисфункції, безплідді тощо. У ситуаціях збройного конфлікту медична допомога, діагностика і лікування вельми обмежені або взагалі недоступні. Травматичні наслідки, що виникають внаслідок сексуального насилъства, можуть бути пов'язані з хронічним болем, нездатністю контролювати виділення рідини, неприйняттям з боку суспільства, уникненням соціальних контактів та відсутністю можливостей працювати та забезпечувати

власні потреби. У культурному середовищі, де жіноча фертильність ставиться на перше місце і вважається головною жіночою цінністю, безпліддя також може поставити жінок у особливо вразливе становище. Як ми бачимо, фізична шкода нерозривно пов'язана з психологічними, душевними і соціальними наслідками, і напевно чи можливо мислити ізольовано від них [12, с. 31–32; 22].

Щодо психологічних та психічних наслідків, то вони включають гострий стресовий розлад, депресію, патологічні стани тривоги, страху, надзвичайної ступеня безпорадності та відчаю, сорому та провини, самозвинувачення та низьку самооцінку, емоційний ступор, суїцидальні тенденції, поведінку з високим ризиком для здоров'я, особливо зловживання психоактивними речовинами, та психічні захворювання різного ступеня тяжкості. Жертви сексуального насильства відчують глибоку недовіру до знайомих і незнайомих людей і, як правило, відірвані від людства і зовнішнього світу, а соціокультурні табу на сексуальне життя ускладнюють їх реабілітацію. Крім того, психологічну і душевну шкоду завдають не тільки ті, хто вчинив сексуальне насильство, а й ті, хто змушений спостерігати за подібними діями [14].

Соціальні наслідки СНПК, у свою чергу, полягають у соціальній стигматизації постраждалих, руйнації їхніх стосунків з родинами та громадами, остракізму жертв насильства та пошкодженні тканини суспільства, коли руйнується соціальний порядок і самоцінність громад. Небажана вагітність і «діти, народжені від звалтування», також стають причиною соціального таврування та неприйняття громадами, перетворюючись на джерело згадки про колективний біль війни [12, с. 31; 22; 23, с. 439].

Доказуючи дану обставину, важливо враховувати той факт, що обов'язковою ознакою СНПК є факт примусу, виражений у наступних формах: застосування сили стосовно потерпілої чи іншої особи; погрози застосування сили стосовно потерпілої чи іншої особи; примушування особи (наприклад, через страх перед насильством, грубий примус, затримання, здійснення психологічного тиску, застосування сили тощо); використання обстановки, що характеризується примусом; вчинення проти особи, яка не здатна дати згоду, що виражає її істинну волю [12, с. 32].

Разом з тим, важливо також не акцентувати на доказуванні відсутності згоди жертви, як і на той факт, чи чинила жертва опір під час насильницьких дій стосовно неї чи іншої особи. Натомість, має бути звернута увага саме на обставини, в яких вона опинилася, що можуть свідчити про здійснення примусу стосовно неї чи іншої особи. Застосування сили чи погрози силою стосовно жертви є чітким доказом незгоди жертви, але власне застосування сили до жертви не є визначальним елементом звалтування. Наявні фактори, крім сили, які визначають недобровільність із боку жертви акту penetрації. Таке розрізнення важливо проводити, щоб не звужувати можливості притягнення до відповідальності виконавців.

З огляду на сказане, під час доказування фактів СНПК важливо встановити: вчинено дію чи бездіяльність, що спричиняє сильний біль або страждання, психічне чи фізичне; діяння вчинено навмисно; діяння вчинено з такими цілями як отримання інформації чи зізнання від жертви чи іншої особи, покарання жертви за дію, яку вона чи інша особа вчинили чи у вчиненні якої підозрюють, залякування або примус до жертви чи іншої особи, або з будь-якої причини, заснованої на будь-якому виді дискримінації.

б) Досить важливою обставиною доказування СНПК є обставини, що свідчать про належність винного до збройних формувань рф або до окупаційної влади рф, у т.ч. дії як їх представника або на виконання їх відповідного розпорядження, наказу.

Видається, що джерелами отримання інформації можуть бути: показання підозрюваного; інформація від потерпілого і свідків; інформація з мережі «Інтернет»

(листування в соціальних мережах «Вконтакте», «Однокласники», перехоплення комунікації зс рф, відеозаписи з поштових відділень в Білорусії тощо); інформація отримана від ЗСУ щодо частин зс рф, які розташовувались у відповідний час у відповідному місці; відеозаписи з камер спостереження, відеореєстраторів, телефонів очевидців; зразки ДНК; документи й інші речі російських військових, знайдені на місці події, в населеному пункті чи поблизу, віднайдені при підозрюваному тощо.

Задля встановлення особи чи групи осіб російських військових, винних у вчиненні зґвалтування в умовах воєнного стану, можна виходити із словесного портрету і опису потерпілої особи, свідків, через ототожнення за спеціальними програмами через соціальні мережі, із подальшим з'ясуванням, в якій військовій частині проходила службу особа, де перебувала частина у період, коли вчинено злочин. Іншим дієвим способом є використання даних Служби безпеки України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, з отриманням інформації у відповідь на запити органів досудового розслідування про дислокацію російських військових частин у зазначений період в місцевості, де вчинено СНПК, з подальшим встановленням особи, використання даних відеокamer і реєстраторів, супутникових знімків. Як результат, за отриманою інформацією призначається портретна експертиза, проводиться впізнання за фотографією тощо.

Так, більшість зафіксованих УВКПЛ випадків СНПК щодо жінок і дівчат мали місце, коли російські військові дислокувалися в житлових районах, недалеко від своїх військових позицій. У цих випадках жінки зазнавали зґвалтувань, зокрема групових зґвалтувань, з боку військовослужбовців росії. Більшість випадків СНПК щодо чоловіків відбувалися в контексті тримання в місцях несвободи збройними силами рф. Побиття в зоні геніталій, удари по геніталіях електричним струмом, примус до оголення, необґрунтовані обшуки порожнин та інших ділянок тіла, погрози зґвалтуванням затриманих та їхніх близьких використовувалися як метод катувань і жорстокого поводження для залякування, покарання чи примусу до зізнання. УВКПЛ також отримало кілька тверджень про сексуальне насильство та домагання стосовно жінок на контрольно-пропускних пунктах під час так званих «фільтраційних» процесів, організованих російськими військовими [24].

7) Не менш важливими обставинами факту доказування СНПК є усвідомлення виконавцем фактичних обставин, що вказують на існування збройного конфлікту: знаходження винного у складі збройного формування рф на конкретній території України; існування бойових дій збройних формувань рф та України; підпорядкування винного військовому чи окупаційному командуванню чи керівництву рф.

Відповідну інформацію можна отримати завдяки показанням підозрюваного; показанням потерпілих, свідків; контемпоральному листуванню в мобільних телефонах підозрюваного; документам, які свідчать про належність підозрюваного до того чи іншого військового підрозділу рф; документам, які свідчать про перебування військового підрозділу рф на конкретній території України; документам, отриманих в результаті проведення негласних слідчих (розшукових) дій з відомостями технічної фіксації спілкування підозрюваного знову ж таки, це може бути листування в соціальних мережах «Вконтакте», «Однокласники» тощо; інформації, отриманій з відкритих джерел.

Для доказування даної інформації необхідні: протоколи допиту підозрюваного, у т.ч. щодо наказів командування про ставлення до цивільного населення; протоколи допиту свідків (потерпілих) з приводу можливого входження підозрюваного до складу зс рф; відповідні запити до Головного управління розвідки Міністерства оборони України тощо.

На цьому етапі доказуванню також підлягають обставини, що вказують на вчинення злочину у зв'язку з виконанням потерпілим службового або громадського обов'язку (п. 4 ч. 1 ст. 67 КК України) та обставини, що вказують на вчинення злочину на ґрунті расової, національної, релігійної ворожнечі чи розбрату або на ґрунті статевої приналежності (п. 3 ч. 1 ст. 67 КК України) [12, с. 37].

В цьому випадку, джерелами доказів слугуватимуть: показання підозрюваного; показання потерпілого; показання свідків; фотографії, відеозаписи, створені в період окупації; документи негласних слідчих (розшукових) дій з відомостями технічної фіксації спілкування підозрюваного; документи збройних формувань рф, окупаційної влади рф (накази, розпорядження, оголошення тощо).

8) Доцільно також доказати обставини, які вказують, що виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчили про статус потерпілого, що захищається міжнародним гуманітарним правом: обізнаність винного про знаходження потерпілого під владою противника; обізнаність винного про відсутність у потерпілого військового однострою, амуніції, військової зброї тощо; відсутність у винного конкретних відомостей про те, що потерпілий брав участь чи планував брати участь у воєнних діях.

Під час доказування зазначених обставин, джерелами отримання інформації, на наш погляд, є: показання підозрюваного; показання потерпілого, свідків; інформація з камер відеоспостереження, мобільних телефонів очевидців (відеозаписи) тощо.

Що стосується засобів доказування, то тут важливо провести допит вказаних осіб, а також отримати інформацію від постачальника електронних комунікаційних послуг та / або мереж.

На цьому етапі доказуванню також підлягають обставини, що вказують на обізнаність винного про належність потерпілого до вразливих груп. Відповідними джерелами інформації будуть: показання підозрюваного; показання потерпілого; показання свідків; документи про особу потерпілого з відомостями про вказані характеристики потерпілого.

9) Вкрай важливо встановити обставини, які обтяжують покарання, що вказують на належність потерпілого до вразливих груп населення (особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, які перебувають в безпорадному стані, або особи, які страждають на психічний розлад, зокрема на недоумство, мають вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини, жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п.п. 6, 7 ч. 1 ст. 67 КК України).

Для доказування цих обставин, джерелами інформації будуть: показання підозрюваного; показання потерпілого; показання свідків; документи про особу потерпілого з відомостями про вказані характеристики потерпілого. Характерно – засобами доказування є допит.

За таких умов вирішення завдань щодо обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування СНПК, а також розшуку та встановлення підозрюваних у вчиненні СНПК, можливе завдяки:

– проведенню установлення місцезнаходження радіообладнання (радіоелектронного засобу) (ст. 268 КПК України), тимчасового доступу до речей і документів (ст. 159 КПК України);

– отриманню установочних даних на військовослужбовців зс рф з використанням розвідувальних даних Збройних Сил України, Головного управління розвідки Міністерства оборони України, Державної прикордонної служби України та передбачає доступ до аналітичних матеріалів, що стосуються перехоплених розмов військовослужбовців рф, підрозділи яких перебували на території окупованих населених пунктів, де були вчинені злочини сексуального характеру;

– отриманню установочних даних на військовослужбовців рф, що перебувають у полоні та передбачає доступ до відповідної бази даних про військових рф, де крім протоколів допитів містяться й інші відомості, потрібні для проведення слідчих (розшукових) дій. Зокрема, на підставі отриманої інформації про військовополонених та її аналізування можливе пред'явлення для впізнання, відбирання біологічних зразків у порядку ч. 3 ст. 245 КПК України для проведення молекулярно-генетичної експертизи.

– використанню можливостей OSINT – групи, члени якої збирають та аналізують розвідувальну інформацію з відкритих джерел. Нагадаємо, що Агентство Євросоюзу зі співробітництва правоохоронних органів створило нову оперативну групу для допомоги в розслідуванні основних міжнародних злочинів, скоєних російськими військовими в Україні. Очолюють групу підрозділи боротьби з міжнародними злочинами поліції Нідерландів та Німеччини. Загалом у проєкті беруть участь 14 країн: Бельгія, Франція, Німеччина, Ірландія, Італія, Литва, Нідерланди, Португалія, Словаччина, Словенія, Іспанія, Норвегія, Велика Британія і США [12, с. 85–86; 25].

В інтернеті, зокрема в соціальних мережах, міститься величезний масив важливої інформації. У цих умовах важлива міжнародна співпраця із застосуванням методів OSINT для допомоги слідчим у перевірці та реєстрації випадків СНПК.

Висновки. Проведене дослідження дає змогу зробити певні узагальнюючі висновки. *По-перше*, обставинами, які підлягають доказуванню під час розслідування СНПК, на наше переконання, є: 1) правила ведення війни, встановлені міжнародними договорами; 2) обставини, що вказують на наявність у потерпілого статусу особи, що перебуває під захистом ЖК (IV), тобто статусу цивільної особи (ст. 50 ДП І); 3) обставини, які вказують на те, що діяння було вчинене в контексті міжнародного збройного конфлікту і було пов'язане з ним; 4) обставини, що вказують на функціональний зв'язок суспільно небезпечного діяння з міжнародним збройним конфліктом, а саме, що діяння було вчинене під час окупації конкретного населеного пункту збройними формуваннями під командуванням рф і стосувалося цивільних осіб (цивільного населення), які не належать до громадян рф; 5) обставини вчинення злочину, а саме: обстановка вчинення СНПК, спосіб вчинення та наслідки СНПК, форма вини, мотив злочину; 6) обставини, що свідчать про належність винного до збройних формувань рф або до окупаційної влади рф, у т.ч. дії як їх представника або на виконання їх відповідного розпорядження, наказу; 7) обставини, які вказують на усвідомлення виконавцем про існування збройного конфлікту: знаходження винного у складі збройного формування рф на конкретній території України; існування бойових дій збройних формувань рф та України; підпорядкування винного військовому чи окупаційному командуванню чи керівництву рф; 8) обставини, які вказують, що виконавець усвідомлював фактичні обставини, що свідчили про статус потерпілого, що захищається МГП; 9) обставини, які обтяжують покарання, що вказують на належність потерпілого до вразливих груп населення (особи похилого віку, особи з інвалідністю або особи, які перебувають в безпорадному стані, або особи, які страждають на психічний розлад, зокрема на недоумство, мають вади розумового розвитку, а також вчинення злочину щодо малолітньої дитини або у присутності дитини, жінки, яка завідомо для винного перебувала у стані вагітності (п.п. 6, 7 ч. 1 ст. 67 КК України). *По-друге*, військовослужбовці рф, які вчинили або вчиняють воєнні злочини, можуть залишатися поза досяжністю правового впливу органів правопорядку (переховуються на тимчасово окупованій території України, на території рф з метою ухилення від кримінальної відповідальності або перебувають у міжнародному розшуку тощо). *По-третє*, недо-

статньо одне тільки встановлення обставин, які підлягають доказуванню під час розслідування СНПК Без перебільшення, документування та розслідування фактів СНПК і, взагалі, воєнних злочинів, злочинів проти людяності та геноциду, вчинених російськими військовими окупантами на території нашої держави є ключовою задачею для країни на шляху притягнення росії до міжнародної кримінальної відповідальності. Тому якість роботи правоохоронної системи в документуванні та розслідуванні воєнних злочинів визначатиме обґрунтованість позиції України на міжнародній арені.

Відтак реалізація окреслених завдань зумовлює потребу в удосконаленні методики розслідування СНПК, а перспективи подальших наукових досліджень мають бути орієнтовані на особливості здійснення спеціального досудового розслідування (*in absentia*), яке є ефективною альтернативою зупиненню кримінального провадження у разі оголошення розшуку підозрюваного, та має своє нормативне підґрунтя в ст. ст. 280–281 КПК України, і, відповідно дозволить здійснювати повноцінне розслідування з подальшим судовим розглядом.

Використані джерела:

1. Бурак М.В., Болістовська Д.Д. Міжнародні механізми щодо повернення депортованих та примусово переміщених українських дітей російською федерацією. *Activities of law enforcement agencies to ensure public safety and order during the legal regime of martial law : Scientific monograph* / М.В. Бурак, Д.Д. Болістовська. Riga, Latvia : «Baltija Publishing», 2024. С. 18–44. DOI: <https://doi.org/10.30525/978-9934-26-442-9-2>.

2. Доповідь про стан додержання та захисту прав і свобод людини і громадянина в Україні у 2022 році. URL: <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf>.

3. Про правовий і соціальний захист осіб, постраждалих від сексуального насильства, пов'язаного із збройною агресією російської федерації проти України, та надання їм невідкладних проміжних репарацій : Закон України № 4067-IX, прийнятий 20 листопада 2024 р., набрання чинності відбудеться 18 червня 2025 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

4. Верховна Рада України прийняла імплементаційний Закон «Про внесення змін до Кримінального та Кримінального процесуального кодексів України у зв'язку з ратифікацією Римського статуту Міжнародного кримінального суду та поправок до нього». *Верховна Рада України*. URL: <https://www.rada.gov.ua/news/razom/254500.html> (дата звернення: 05.03.2025).

5. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 вересня – 30 листопада 2024 року. URL: https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf.

6. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом: як розпізнати і протидіяти : офіс Генерального прокурора [сайт]. URL: <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-povyazane-z-konfliktom-yak-rozpoznati-i-protidiyati>.

7. Грига М.А., Бурнос О.О. Документування жорстокого поведіння з військовополоненими та цивільним населенням: ускладнення та виклики. *Вісник Луганського навчально-наукового інституту імені Е.О. Дідоренка*. 2024. Вип. 1 (105). С. 266–279. URL: DOI: 10.33766/2786-9156.105.266-279.

8. Кравчук О.О., Бондаренко М. С. Досудове розслідування воєнних злочинів. 2022. URL: <https://hrvector.org/podiyi/22-03-09-w-s-a?fbclid=IwAR1eS6DOtKzh9aMyiqawD3v0loU14LeXgEEIEdwUbbBLIP-slt1GBhqQaQw>

9. Шульженко А.В. Проблематика розслідування звалтувань на деокупованих територіях. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*. 2022. Спеціальний випуск № 2. С. 114–120. URL: <https://visnik.dduvs.in.ua/wp-content/uploads/2023/04/S2/s-2-2022-114-120.pdf>.

10. Гловюк І.В. Кримінальне провадження щодо воєнних злочинів: виклики та відповіді. *Право України*. 2023. № 5. С. 85–100. DOI: <https://doi.org/10.33498/louu-2023-05-085>.

11. Основні стандарти розслідування для співробітників служб оперативного реагування при розслідуванні міжнародних злочинів. Підготовлено міжнародною групою *Global Rights Compliance LLP*. Київ, Україна. червень 2016. URL: https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf.

12. Розслідування сексуального насильства, пов'язаного із збройним конфліктом: методичні рекомендації / Ю.А. Комісарчук, М.В. Бурак, Н.Ю. Небитова, Ю.М. Чорноус, І.М. Калантай та ін.; за заг. Ред. М.С. Цуцкірідзе. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2024. 152 с.

13. Попов Г.В. Особливості досудового розслідування злочинів проти статевої недоторканості дітей, що вчинені в умовах збройного конфлікту. *Науковий вісник Ужгородського Національного Університету*. 2023. Вип. 2(75). С. 125–129. DOI: <https://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.20>.

14. Пам'ятка щодо кваліфікації випадків сексуального насильства, пов'язаного з конфліктом (СНПК). URL: https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Pamiatka_SNPk.pdf.

15. Конвенція про захист цивільного населення під час війни від 12 серпня 1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154#Text (дата звернення: 05.03.2025).

16. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 черв. 1977 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text (дата звернення: 05.03.2025).

17. Рішення Міжнародного кримінального суду у справі «Прокурор проти Боско Нтаганда» (The Prosecutor v. Bosco Ntaganda no. – ICC-01/04-02/06). URL: <https://jurfem.com.ua/prosecutor-bosco-ntaganda-ohlyad/?fbclid=IwAR1H6z7FGQpQUK9iWMirqmX4rX7WiR0VtdREx0l1diVRzWbmbmnO92HTnhA>.

18. Волобуєв А.Ф. Особливості механізму вчинення сексуального насильства на тимчасово окупованих територіях та його розслідування. *Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. / [редкол.: І. М. Охріменко (голов. ред.) та ін.]; ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2023. № 1(39). С. 39-51. URL: <http://ndekc.lviv.ua/pdf/1509233.pdf>.*

19. Стандарти розслідування воєнних злочинів. Загальна частина : методичні рекомендації, 2023. URL: https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf.

20. Про національну безпеку України : Закон України від 21 червня 2018 р. № 2469-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> (дата звернення: 05.03.2025).

21. Рішення Міжнародного суду ООН щодо позову України проти РФ: основні положення та що означає для нашої держави : Верховний Суд: кейси, правові позиції. URL: https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-oon-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi.

22. Харитонов О. В. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом, у війні РФ проти України: можливості правового реагування : *ЮрФем* [сайт]. <https://jurfem.com.ua/sexualne-nasyistvo-povyazane-z-konfliktom-u-viyni-rosii-proty-ukrainy/>.

23. Шульженко А.В. Проблеми доказування під час розслідування звалтувань в умовах воєнного стану. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття* Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права (м. Одеса, 17 червня 2022 року) : у 2 т. / за заг. редакцією С. В. Ківалова. – Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 438–440.

24. Доповідь щодо ситуації з правами людини в Україні 1 січня 2022 року – 31 січня 2023 року. URL: <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA.pdf>.

25. Європол створив OSINT-групу, щоб допомогти розслідувати російські воєнні злочини в Україні. URL: <https://ms.detector.media/internet/post/33553/2023-11-23-ievropol-stvoryv-osint-grupu-shchob-dopomogty-rozsliduvaty-rosiyski-voieni-zlochyny-v-ukraini/>.

References:

1. Burak, M.V., & Bolistovska, D.D. (2024). Mizhnarodni mekhanizmy shchodo povernennia deportovanykh ta prymusovo peremishchenykh ukrainskykh ditei rosiiskoіu federatsiіeu [*Interna-*

tional mechanisms for the return of deported and forcibly displaced Ukrainian children by the russian federation]. Riga, Latvia : «Baltija Publishing» [in Ukrainian].

2. Dopovid pro stan doderzhannia ta zakhystu prav i svobod liudyny i hromadianyna v Ukraini u 2022 rotsi [Report on the state of observance and protection of human and civil rights and freedoms in Ukraine in 2022]. *ombudsman.gov.ua*. Retrieved from <https://ombudsman.gov.ua/report-2022/images/documents/annual-report-2022.pdf> [in Ukrainian].

3. Zakon Ukrainy «Pro pravovyi i sotsialnyi zakhyst osib, postrazhdalychk vid seksualnogo nasylstva, poviazanoho iz zbroinoiu ahresiieiu rosiiskoi federatsii proty Ukrainy, ta nadannia yim nevidkladnykh promizhnykh reparatsii» [The Law of Ukraine «On the legal and social protection of victims of sexual violence related to the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine, and providing them with urgent interim reparations»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4067-20#Text> [in Ukrainian].

4. Verkhovna Rada Ukrainy pryiniala implementatsiinyi Zakon «Pro vnesennia zmin do Kryminalnogo ta Kryminalnogo protsesualnogo kodeksiv Ukrainy u zviazku z ratyfikatsiieiu Rymyskoho statutu Mizhnarodnogo kryminalnogo sudu ta popravok do noho» [The Verkhovna Rada of Ukraine adopted the Implementing Law «On Amendments to the Criminal and Criminal Procedure Codes of Ukraine in Connection with the Ratification of the Rome Statute of the International Criminal Court and Amendments Thereto»]. *www.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://www.rada.gov.ua/news/razom/254500.html> [in Ukrainian].

5. Dopovid' shchodo sytuatsiyi z pravamy lyudyny v Ukrayini 1 veresnya – 30 lystopada 2024 roku [Report on the human rights situation in Ukraine from September 1 to November 30, 2024]. *ukraine.ohchr.org*. Retrieved from https://ukraine.ohchr.org/sites/default/files/2025-01/2024-12-31%20OHCHR%2041st%20periodic%20report%20on%20Ukraine_UKR.pdf [in Ukrainian].

6. Seksualne nasylstvo, poviazane z konfliktom: yak rozpoznavaty i protydyiaty : ofis Heneralnoho prokurora [Conflict-related sexual violence: how to recognize and respond : Office of the Attorney General]. *gp.gov.ua/ua*. Retrieved from <https://gp.gov.ua/ua/posts/seksualne-nasilstvo-poviazane-z-konfliktom-yak-rozpoznavati-i-protidyati> [in Ukrainian].

7. Hryha, M.A., & Burnos, O.O. (2024). Dokumentuvannia zhorstokoho povodzhennia z viiskovopolonenyimi ta tsyvilnym naselenniam: uskladnennia ta vyklyky [Documenting the ill-treatment of prisoners of war and civilians: complications and challenges]. *Visnyk Luhanskoho navchalno-naukovoho instytutu imeni E.O. Didorenka – Bulletin of the Luhansk Educational and Scientific Institute named after E.O. Didorenko*, 1 (105), 266–279. Retrieved from <http://DOI: 10.33766/2786-9156.105.266-279> [in Ukrainian].

8. Kravchuk, O.O., & Bondarenko, M.S. (2022). Dosudove rozsliduvannia voiennykh zlochyniv [Pretrial investigation of war crimes]. *Hromadske obiednannia «Vektor prav liudyny» – Public Association «Human Rights Vector»*. Retrieved from <https://hrvector.org/podiyi/22-03-09-w-s-a?fbclid=IwAR1eS6DOtKzh9aMyiqawD3v0loUI4LeXgEEIEdwUbbBLIP-slt1GBhqQaQw> [in Ukrainian].

9. Shulzhenko, A.V. (2022). Problematyka rozsliduvannia zgvaltuvan na deokupovanykh terytoriiakh [Issues of investigating rapes in the deoccupied territories]. *Naukovyi visnyk Dnipropetrovskoho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav – Scientific Bulletin of the Dnipropetrovsk State University of Internal Affairs*, special issue 2, 114–120 [in Ukrainian].

10. Hloviuk, I.V. (2023). Kryminalne provadzhennia shchodo voiennykh zlochyniv: vyklyky ta vidpovidi [War Crimes Criminal Proceedings: Challenges and Responses]. *Pravo Ukrainy – Law of Ukraine*, 5, 85–100. Retrieved from <https://doi.org/10.33498/louu-2023-05-085> [in Ukrainian].

11. Osnovni standarty rozsliduvannia dlia spivrobotnykiv sluzhb operatyvnoho reahuvannia pry rozsliduvanni mizhnarodnykh zlochyniv [The main standards of investigation for employees of operational response services in the investigation of international crimes]. Pidhotovleno mizhnarodnoiu hrupoiu *Global Rights Compliance LLP* – Prepared by the international group *Global Rights Compliance LLP*. Kyiv, Ukraine. June 2016. Retrieved from https://mart-ngo.org.ua/wp-content/uploads/2019/04/2016-09-15-10_08_06-1.pdf [in Ukrainian].

12. Komissarchuk, Yu.A., Burak, M.V., Nebytova, N.Yu., Chornous, Yu.M., & Kalantay I.M., et al. (2024). Rozsliduvannia seksualnogo nasylstva, poviazanoho iz zbroinym konfliktom [Investigation of sexual violence related to armed conflict: methodological recommendations]. Lviv: Lviv State University of Internal Affairs [in Ukrainian].

13. Popov, H.V. (2023). Osoblyvosti dosudovoho rozsliduvannia zlochyniv proty statevoi nedotorkanosti ditei, shcho vchyneni v umovakh zbroinoho konfliktu [Peculiarities of pre-trial investigation of crimes against the sexual integrity of children, committed in conditions of armed conflict]. *Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho Natsionalnogo Universytetu – Scientific Bulletin of the Uzhhorod*

National University, 2(75), 125–129. Retrieved from <http://doi.org/10.24144/2307-3322.2022.75.2.20> [in Ukrainian].

14. Pamiatka shchodo kvalifikatsii vypadkiv seksualnoho nasylstva, poviazanoho z konfliktom (SNPK) [Memo on the qualification of cases of conflict-related sexual violence (CSV)]. *supreme.court.gov.ua*. Retrieved from https://supreme.court.gov.ua/userfiles/media/new_folder_for_uploads/supreme/rizne/Pamiatka_SNPk.pdf [in Ukrainian].

15. Zhenevska Konventsia pro zakhyst tsyvilnoho naselennia pid chas viiny vid 12 serp. 1949 roku [Geneva Convention relative to the Protection of Civilian Persons in Time of War of 12 Aug. 1949]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_154# [in Ukrainian].

16. Dodatkovyi protokol do Zhenevskykh konventsii vid 12 serpnia 1949 roku, shcho stosuietsia zakhystu zhertv mizhnarodnykh zbroinykh konfliktiv (Protokol I), vid 8 chervnia 1977 roku [Additional Protocol to the Geneva Conventions dated August 12, 1949, relating to the protection of victims of international armed conflicts (Protocol I), dated June 8. 1977]. *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199#Text [in Ukrainian].

17. Rishennia Mizhnarodnoho kryminalnoho sudu u spravi «Prokuror proty Bosko Ntaganda» (The Prosecutor v. Bosco Ntaganda no. – ICC-01/04-02/06) [The decision of the International Criminal Court in the case «The Prosecutor v. Bosco Ntaganda» (The Prosecutor v. Bosco Ntaganda no. – ICC-01/04-02/06)]. *jurjem.com.ua*. Retrieved from <https://jurjem.com.ua/prosecutor-bosco-ntaganda-ohlyad/?fbclid=IwAR1H6z7FGQpQUK9iWMirqmX4rX7WiR0VtdREx0l1diVRzWbnbm-nO92HTnhA> [in Ukrainian].

18. Volobuiev, A. F. (2023). Osoblyvosti mekhanizmu vchynennia seksualnoho nasylstva na tymchasovo okupovanykh terytoriiakh ta yoho rozsliduvannia [Peculiarities of the mechanism of committing sexual violence in the temporarily occupied territories and its investigation]. Kryminalistychnyi visnyk: naukovo-praktychnyi zbirnyk – *Crime fiction: scientific and practical collection* edited by: Okhrimenko I.M. (Vols. 1), (pp. 39–51). Kyiv State Scientific Research Expert and Forensic Center of the Ministry of Internal Affairs of Ukraine [in Ukrainian].

19. Standarty rozsliduvannia voiennykh zlochyniv. Zahalna chastyna: metodychni rekomendatsii, 2023. Standards of investigation of war crimes [General part: methodological recommendations, 2023]. *justgroup.com.ua*. Retrieved from https://justgroup.com.ua/wp-content/uploads/2023/05/standart-rozsliduvannya_zagalna-chastyna.pdf [in Ukrainian].

20. Zakon Ukrainy «Pro natsionalnu bezpeku Ukrainy» [The Law of Ukraine «On the national security of Ukraine»]. (n.d.). *zakon.rada.gov.ua*. Retrieved from <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> [in Ukrainian].

21. Rishennia Mizhnarodnoho sudu OON shchodo pozovu Ukrainy proty rf: osnovni polozhennia ta shcho oznachaie dlia nashoi derzhavy : Verkhovnyi Sud: keisy, pravovi pozytsii [The decision of the UN International Court of Justice regarding the lawsuit of Ukraine against the Russian Federation: the main provisions and what it means for our country: the Supreme Court: cases, legal positions]. *jurliga.ligazakon.net*. Retrieved from https://jurliga.ligazakon.net/news/225420_rshennya-mzhnarodnogo-sudu-oon-shchodo-pozovu-ukrani-proti-rf-osnovn-polozhennya-ta-shcho-oznacha-dlya-nasho-derzhavi [in Ukrainian].

22. Kharytonova, O.V. (2022). Seksualne nasylstvo, poviazane z konflikтом, u viini rf proty Ukrainy: mozhyvosti pravovoho reahuvannia [Conflict-related sexual violence in the Russian war against Ukraine: possibilities for legal response]. Retrieved from <https://jurjem.com.ua/sexualne-nasylstvo-povyazane-z-konfliktom-u-viyni-rosii-proty-ukrainy/> [in Ukrainian].

23. Shulzhenko, A.V. (2022). Problemy dokazuvannia pid chas rozsliduvannia zgvaltuvan v umovakh voiennoho stanu [Problems of proof during investigations of rapes under martial law]. *Yevropeyskyi vybir Ukrainy, rozvytok nauky ta natsionalna bezpeka v realiiakh masshtabnoi viiskovoi ahresii ta hlobalnykh vyklykiv KhKhI stolittia – Ukraine's European choice, the development of science and national security in the realities of large-scale military aggression and global challenges of the 21st century: Materials of the International Scientific and Practical Conference dedicated to the 25th anniversary of the National University «Odesa Law Academy» and the 175th anniversary of the Odessa School of Law under the general editorship of Kivalov S.V. (Vols. 2), (pp. 438–440). Odesa: Helvetica Publishing House [in Ukrainian].*

24. Dopovid shchodo sytuatsii z pravamy liudyny v Ukraini 1 sichnia 2022 roku – 31 sichnia 2023 roku [Report on the human rights situation in Ukraine January 1, 2022 – January 31, 2023]. *ohchr.org*. Retrieved from <https://www.ohchr.org/sites/default/files/documents/countries/ukraine/2023/23-03-24-Ukraine-35th-periodic-report-UA.pdf> [in Ukrainian].

25. Yevropol stvoryv OSINT-hrupu, shchob dopomohty rozsliduvaty rosiiski voienni zlochyny v Ukraini [Europol creates OSINT group to help investigate Russian war crimes in Ukraine]. *ms.detector.media/internet/post*. Retrieved from <https://ms.detector.media/internet/post/33553/2023-11-23-ievropol-stvoryv-osint-grupu-shchob-dopomogty-rozsliduvaty-rosiyski-voienni-zlochyny-v-ukraini/> [in Ukrainian].

Стаття надійшла до редколегії 05.03.2025

Burak M., *Candidate of Law, Senior Research Fellow of the Research Laboratory on the Problems of Combating Crime, National Academy of Internal Affairs (Kyiv, Ukraine)*

CIRCUMSTANCES TO BE PROVED DURING THE INVESTIGATION OF SEXUAL VIOLENCE RELATED TO ARMED CONFLICT

The article identifies the circumstances that are subject to proof during the investigation of sexual violence related to armed conflict.

The position is substantiated that for the criminal legal qualification of sexual violence related to armed conflict as a war crime (Article 438 of the Criminal Code of Ukraine), it is necessary to prove at least a violation of a specific norm of international humanitarian law; the existence of an armed conflict of an international or non-international nature; the commission of an act in the context of an armed conflict and in connection with it; the perpetrator's awareness of the factual circumstances that indicated the existence of an armed conflict; the object of the encroachment is persons (their rights or property) or objects protected by international humanitarian law, etc.

Attention is drawn to the problems of proof during the investigation of sexual violence related to armed conflict in conditions of martial law.

It is emphasized once again that sexual violence related to armed conflict is a violation of the norms of international human rights law, international humanitarian law and international criminal law. Preventing such violence and holding servicemen of the armed forces of the Russian Federation, together with the Russian political and military leadership, to international criminal liability is a common obligation of all states in accordance with their obligations in the field of human rights. It is stated that the ratification of the Rome Statute is the only way to include it in the system of sources of criminal procedural legislation in order to establish the rule of law, ensure proper communication between Ukraine and the International Criminal Court and facilitate the prosecution of crimes under international law (international crimes) committed during the armed aggression of the Russian Federation against Ukraine.

The scientific article will be useful to security and defense sector bodies, scientists, scientific and pedagogical workers, students of higher education at law schools, as well as everyone who researches the issue of violations of international humanitarian law, international criminal law, and international human rights law.

Key words: war crimes, evidence, armed aggression, rape, international crimes, russian military, russian federation.